

PROŻNOWAĆ (144) *vb impf*

prożnować (72), **proznować** (62), prożnować *a.* proznować (9); prożnować *BielŻyw, MiechGlab, LubPs* (2), *RejWiz* (7), *RejZwierz* (3), *BibRadz, KwiatKsiąż, Mącz* (17), *RejAp* (3), *RejPos* (2), *HistLan, RejZwierz* (5), *BielSpr* (3), *PaprPan* (7), *Oczko, KochPs, CzechEp, ReszPrz, WisznTr, SkarKaz* (2), *KlonWor* (2); proznować *BierEz* (4), *RejRozpr, RejKup, KromRozm I, BielKom, GliczKsiąż* (3), *KochSat, OrzQuin* (2), *WujJud* (4), *CzechRozm* (3), *KochDryas, Calag, KochJez, WerKaz, GostGosp* (2), *GórnTroas* (2), *OrzJan* (2), *RybGęśli, WujNT* (2), *JanNKar, SarnStat, WitosłLut, PowodPr, VotSzl, CiekPotr*; prożnować : proznować *OpecŻyw* (1:4), *KrowObr* (1:8), *BielKron* (4:2), *ModrzBaz* (1:7), *SkarŻyw* (2:1).

-o- (19), -ó- (14); -o- *OpecŻyw* (5); -ó- *OrzQuin* (2), *Oczko, KochPs, KochJez, GórnTroas* (2), *OrzJan* (2), *JanNKar, SarnStat*; -o- : -ó- *Mącz* (14:3); drugie o oraz a jasne (w tym w a 1 r. błędne znakowanie).

inf prożnować (37). ◇ *praes 1 sg* próżnuję (8) [w tym: -e (2)]. ◇ *2 sg* próżnujesz (2). ◇ *3 sg* próżnuje (27). ◇ *1 pl* próżnujemy (1). ◇ *2 pl* próżnujecie (1). ◇ *3 pl* próżnują (12). ◇ *praet 2 sg m* -ś próżnował (4). ◇ *3 sg m* próżnował (4). *f* próżnowała (2). *n* próżnowało (1). ◇ *1 pl subst* -esmy próżnowały (1). ◇ *3 pl m pers* próżnowali (2). *subst* próżnowały (1). ◇ *fut 3 sg n* próżnować będzie (1). ◇ *3 pl m pers* próżnować będą (1). ◇ *imp 2 pl* próżnujcie (2). ◇ *con 1 sg m* bym próżnował (2) *MiechGlab, JanNKar*, bych próżnował (1) *BielKom*. *f* bym próżnowała (1). ◇ *3 sg m* by próżnował (3). *f* by próżnowała (1). ◇ *1 pl m pers* byśmy próżnowali (1). ◇ *2 pl m pers* byście próżnowali (1). ◇ *3 pl m pers* by próżnowali (5). ◇ *impers praes* próżnuje się (1). ◇ *con* by się próżnowało (1). ◇ *part praes act* próżnując (20).

Sł stp, Cn notuje, Linde także XVII – XVIII w.

1. Nie pracować; *otiari Calag, Calep, Cn; cessare, sedere Mącz, Cn; otio languere Modrz, Calag; otiosum esse Modrz, Cn; tabescere otio Calag, Cn; desiderare, in otio esse, otiosum sedere Calep, Cn; feriare, feriari, ludos facere, otiosum incedere Mącz; otio luxuriare Calag; in quiete esse Calep; cessatorem esse, conterere tempus, desidia marescere, feriari a studiis, ferias agere a. sedere, in otio desiderare a. vivere, nihil a. otiose agere, otiare de se, otia segnia ducere, otio hebescere a. languescere a. marescere, otium agere a. conterere a. seqm, residere, vacare ab omni curatione et administratione rerum Cn* (142): [Kowal do swego psa:] Podzi precz leniwy słuگو/ Bo iefz wiele á ípísz dłuگو: Kiedy ia kuię ty proznuiefz/ A kiedy iem tedy czuiefz. *BierEz* K2v, K; *OpecŻyw* [34]v, 35; abym wzdy nie prożnował gdy mi niemoc [dwuletnia] dopuściła. [...] iąłem sie był wykładania nie ktorych rzeczy z ładnńkiego píma na polńką mowę. *MiechGlab* *2; Chrístus iefł ktory fiedzy vboga oycza/ ktory się prziczinia zanamy/ yefli się prziczinia nieprofnuiefć *SeklKat* O4v; *RejKup* cc3v; *KromRozm I* A4v; *Diar* 30; nye dopuścżamy [dzieciom uczącyym się rzemiosła] im prąwi żadney godzinki proznować *GliczKsiąż* G6v, O5; *KrowObr* 142v; Iuż tám fiedząc cały dzyeń prożnuiąć czekamy/ A wiefz iákíe przed sobą pilne ísprawy mamy. *RejWiz* 33, 6v, 20v, 33v, 60v *marg, Dd4v*; Bo co się zacnych ludzi/ w tym plugu záchodzi/ Kiedy nie máłż ćwiczenia/ á coż im to ízkodzi. Lepyey wżdy niżli drudzy/ co leżąc prożnuią/ Z oną czyítą vrodą/ po kárczmach łotruią. *RejZwierz* 117v; Tho miáłto ma ízpytale známíeniefć nádáne [...]. Siroty y inne vbogie álbo w rzemiefłá álbo ná náuki nákládem wielkim dawa álbo opatrza/ ták iż tám żadny nie prożnuie. *BielKron* 288, 29, 270v; Indulget otio, Prożnuye/ Leniítwá się yął. *Mącz* [169]a;

multus est opere, Vltáwicznie robi/ nigdy nie prożnuje. *Mqcz* 236a, 121b, 137d, 183d, 259a, 378c, 472b; kiedy nie sftawa Háwtarzowi Złotá/ Y iedwabiem nie wádzi byle ízlá robotá. Lecz ieřliby y tego nam nie dořtawáło/ Więć lnem pártác áby fie wđzy nie prożnowáło. *HistLan* F5v; *WujJud* 145 *marg*, Mm6v; Láćzniefzfa fie im rzecz zda w Sobotę prożnowác/ bo to leniwcy/ y dármo z cudzych prac żywiący/ rádzi y káždy dzień czynią. *CzechRozm* 98; Izali nas ná to Bog wzywa? wiará dáruię? vczynki řam dobre gotuię? ábyřmy my nic dobrego nie czyniąc ták řobie prożnowáli? *CzechRozm* 215, 72v; A coř mnimamy być przyczyną tego [*niechęci do uczestniczenia w soborze trydenckim*]? iedno to/ iz iedni řię do tey řprawy niegodźili/ drudzy vrzędow ná ktorzy řię prożnuie vżywác [*honoribus ociosis uti*] woleli/ niżli řię w řprawy pracowite wdawác? *ModrzBaz* 132v, 37, 37v, 125v; Ale iáko pánowie ięli řię prożnowác/ Toř y poddánym zaráz poczęło řmákwác *KochDryas* A2v; *Calag* 357a; *SkarŻyw* 244; *CzechEp* 27; *WisznTr* 25; *Calep* 311a, [722]b; A kto źimie prożnuie/ ten lećie muři bydź leniwy *GostGosp* 84; *JanNKar* A2; Bowiem lozny leniwiec duřzom pracowitym Ziada żywność [...]. Zayřrzy řzczęřćia przemyřlnymy ludźiom robotnym: A řam záwřze prożnuie; niechce być ochotnym. *KlonWor* 45; Ale lichwiarz řobie Pan/ nikomu nie řłuży: Zniwá czeka prożnuiąc: w cudzych dobrách płuży *KlonWor* 78; [że ten to Scipio zwykł máwiác/ iz nigdy mnief nieprożnował/ iedno gdy próżnował *CiceroKosz* 142 (*Linde*)].

W *połączeniach szeregowych* (9): ná ten vrząd [*kapłaństwo*] ludzi niegodne/ nieutzone/ y niebogoboyne bierzećie [...]/ y tákowe ktorzy niewiedzą/ dla tzeo ten vrząd przymuią. Iedni dla tego/ áby prożnowáli/ y nierobili/ iedli/ pili/ y łotrowáli. *KrowObr* 124v, 7v, 140; *RejZwierz* 124v; Ut ludos facit, iákoć řobie gra pániczkuye/ Prożnuye/ Nic nie czyni. *Mqcz* 198d, 121b; Bo mu [*ciału*] fie chce ořrzeć/ opić/ prożnowác/ roziewiřłzy gębę iáko woł leżęć *RejZwierc* 113v; *BielSpr* 25v; niegodźiło řię [*w starodawnych rzeczachpospolitych*] młodźieńcowi prożnowác/ w domiech nierządnych ábo w kárczmách zásiádác/ áni řię grámi iákiemikolwiek báwić *ModrzBaz* 31v.

W *przeciwstawieniach*: »prożnować ... robić (*a. robota, a. zarabiać*) (7), pracować (*a. w pracy (zatrzymawany) być a. zachować się*) (4), czynić (2), uczyć się (2)« (15): Skonał ieřt Plato za czařu Philipa krola Macedonřkiego, [...] záwřze řię vcząc á nigdi nie prożnuiąc *BielŻyw* 85; *SeklKat* G2v; Według řwiáthá nie chce bych prożnował Ale w pracy ábych řię záchował. *BielKom* D8v; (*marg*) Kánonicy nie od Kryřtuřá. (-) A řa ludzie tego řwiátá/ ktorzy dármo chleb iedzą nic nietzynią/ nikogo nieutzą/ iedno tylko prożnuią/ y rořkořzy płodzą *KrowObr* 36v; *BibRadz* II 7b *marg*; ktore [*białęłowy*] w pracy będąć zdrowřzy płod z řiebie wypuřzczáią/ niż ty ktore prożnuią/ bo z tego y řama řiebie y płod zaraża. *BielKron* 272v; *KwiatKsiąř* D; *Mqcz* 475c; *WujJud* 145v; *ModrzBaz* 132; [*Mojřesz do króla egipskiego*]: wřkázuie do ćiebie Pan Bog Izráelfki: wypuřć lud moy/ áby mi ofiarował na puřzczy. [...] a [*król*] lud dáleko ćiężey męczyć y řćiřkáć robotą kazał/ mowiąc: prożnuią/ á řwięćić řię im chce/ y ofiáry czynić: niechay robią. *SkarŻyw* 479; *ActReg* 166; *GostGosp* 84; *RybGęřli* C2v; iz co w wielu inřzych zacnieřłzych kráięch/ wřzyřcy iákmiarz pilnie zarábiaiąc pożywić řię iednáć nie záwřdy mogą: to w Polřcže wřzyřcy iákmiarz prożnuiąc/ iedno trochą vbogieo gburřłwá gorzey niż bydłem robiąc/ iednáć w dořtáćkách wřzelákiey żywnořći ták opływáią/ iz [...] *PowodPr* 18; [*MurzNT Ioann 5/17 (Linde)*]; w domu tákże/ záwřdy trebá co czynić; prożnowác nigdy. *HerbNauka* o6 (*Linde*)].

W przeciwstawieniach: »nie prożnować ... [coś robić]« (11): czemuście tak gnuśne były/ Zeście lecie nie robiły. Ony im [pasikoniki mrówkom] odpowiedziały/ Wszakemy nie prożnowały. Lataliśmy łodko śpiewając/ Ludziem wefele działając. *BierEz* Mv; iż nafs miły pán nigdy nieprożnował/ ale albo fie modlił: albo kázál/ albo niemotzné vzdráwiál. *OpecŻyw* 60, 2v, 41v; Nie dáyże iey [białejgłowie] prożnować/ niechay śzyie/ przędzy *RejWiz* 60v; *RejZwierz* 47v; *BielKron* 463v; *RejAp* 117v; Wy im [mnichom] zayrzyćie/ á żeby nie robili mowicie/ gdyż żaden z nich nie prożnuie/ ále wrzędy łwe łpráwuie káždy według możności. *WujJud* 145; [żona] nie ma prożnować/ ále vřtáwicznie przy działkach á czeladzi w domu być. *WerKaz* 290; *SkarKaz* 577a.

W porównaniu (1): niegodzi się im [kanonikom] prożnować iákoby trądom *ModrzBaz* 132.

Przysłowie: Kto lecie prożnuie/ żimie poczuie. *BierEz* Mv.

Zwroty: »prożnując leżeć; leżąc prożnować« [szyk zmienny] (2;1): *RejZwierz* 117v; Aleć ia poćciwym á łpokoynym żywotem zowę/ gdy ktho [...] poćciwie wřzytko około łiebie łtánowi. Nie to áby tylko miał prożnując leżeć iáko wieprz w karmniku/ áłbo pies ná łmieciu. *RejZwierc* 145; *BielSpr* C.

»w pokoju prożnować« = *żyć w spokoju* (1): [Bóg] wřlytki tarcze nyeprzyacyoł łrogim ognym łpalił [...]. Y rzekł yużelř teraz wřlyfcy w pokoyu prożnuycye *LubPs* M4.

Szeregi: »prożnować, (a, i, [abo]) nic nie czynić (a. nic nie robić)« = *cessare et nihil agere* *Mącz* [szyk 3:1] (4): *Mącz* 45c, 259a; Żaden mię záiřte ná to nienámowi/ áby przodkowie náłzi/ ktorzi te dořtoieńřtwá [zborowe] nádáli/ [...] ták chćieli mieć/ żeby ci/ ktorziby ná te dořtoieńřtwá byli wzięći/ mieli prożnować á nic nierobić [ocios i et negotiis vacui essent]; ále rádfzey/ áby robili/ á inřze náuką y godnořcią przechodźili. *ModrzBaz* 132; *ReszPrz* 51; [nierozumićcie żeby Bóg święto vřtawił aby iuřz prożnował/ abo potem nie czynić niemiał. *MurzNT* 222 marg (*Linde*)]. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.; w przeciwstawieniach 7 r.]

»prożnować i darmo chleb jeść« (1): Pan Kryřtus vřtáwicznie kazał y vtzył/ A Wikárij iego/ prożnuie/ y dármo chleb ie? *KrowObr* 11.

»paniczkować albo prożnować« (1): Vide ut ociosus incedit, Bá bacz áłbo poyřzi yáko łobie pániczkuye/ áłbo prożnuye. *Mącz* 259a. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»nie siedzieć ani prożnować; prożnując siedzieć« (1;1): *KrowObr* 140; Y piřze ták Apořtoł: Iż widzyał Báránká łtoiącego ná gorze Syon/ [...]. Tu łłyřzimy pociechę pirwřzą/ iż ten Báránek łtoi á nie łiedzi áni prożnuie/ ále vřtháwicznie łtoi á czuie nád trzodą łwoią *RejAp* 117v.

»święcić a ([albo]) prożnować« (1): Drugi [uczeń] zá rok gdy dobrego náuczycyela popilnuye/ wyęcey pochyćić może niż drugi ktorzyby łwyęćił á prożnował zá kilká lat. *GliczKsiąř* Nv; [iesli by ktorř towarzilř chćiał łwięczicz albo prożnowacz dnia targowego albo ktorego inřzego, tedř taki ma być karán *MetrKor* 1578 117/444v]. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

Przen (10) : Endelechia, Latine, Continua motio, Vřtáwiczne/ Wieczne á bez przeřtánku ruřzanie łámo z łwey mocy/ yáko yeřt duřza człowiecza która nigdy/ nieprożnuye *Mącz* 103d; gdy tákie ferce pořtánowilř w łobie/ iż nigdy prożnować nie będzie *RejPos* 119v; Trzebá nie prożnować w winnicy Páńłkiey. *RejZwierc* 41 marg [*idem*] Bbb2v.

W przeciwstawieniu: »nie prożnować ... [coś robić]« (1): który [Chrystus] ofiarowawłszy łam siebie ofiarą wdzięczną ná ołtarzu krzyża świętego/ y teraz nie prożnuie będąc w społeczności Boſtwá łwego/ ále wiecznie ofiárnie próſby náſze *RejAp* 71v.

a) *O Olbrychcie Łaskim, wielokrotnym obrońcy Rzeczypospolitej* (1) :

W przeciwstawieniu: »nie prożnować ... [coś robić]« (1): A tu dopiro okazałſz y ozdobiłſ ono ſłowo Łaſki/ ktore z dawná nigdy nie prożnowáło/ iedno zázwdy ſłużyło w wielkiej poćciwoſci y ſobie á łławie łwey y Rzeczypołpolithy. *RejZwierc* [283]v.

b) *O działaniu Ducha Św.* (3) : gdzie iełt wiárá żywa/ tam teſz iełt Duch Święty/ ktory nieprożnuie. *KrowObr* 59.

W przeciwstawieniach »nie prożnować ... [coś robić]« (2): *KrowObr* 45v; Bo wiárá nigdy nie prożnuie w człowieku/ [...] zázwdy á zázwdy/ zá ſprawá Duchá s. będzie mnożyłá w tobie co dáley to lepszé ſpráwy twoie. *RejPos* 119v.

c) *O ogniu* (1) : iż ogień ón/ we wnętrzoſciách ziemnych zázvárty/ próżnować niemogąc/ zázwdy iáko z kuźniéy rozmaitemi dymámi kurzy. *Oczko* 6.

α. *O pszczołach* (1) : Nullus otio perit dies apibus, Zadnego dnia pſzczoły nie prożnują. *Mącz* 105b.

a. *O wojsku: nie walczyć* (15) : Nie ſpułzczaycie ſię na to/ że Turcy prożnuią/ Wiedząc oni przicinę/ komu w tim łożuią. *KochSat* A4; (*nagł*) Stániław Włodek Rotmiſtrz R.P. (–) DRugi ſnadź Deiphebus ná weyrzeniu moim/ Y owłzem go celuie zázwdy męłtwem łwoim/ Bo w pokoju miełzkáiąc iednák nie prożnuie/ [...] Ma Podole obronę ma y łławę z niego *PaprPan* H4v; iuż wierz temu/ Iże czáłu potrzeby pewnie zdoła łwemu/ Bo táłm łkąd on iełt rodem chociaż nie s pogány/ Zeby nie prożnowáli poydą záłeb łámi *PaprPan* K3, C4, Fv, T3, Aa3 [2 r.]; *VotSzl* E4; iełli teſz ten Krol náłz, [...] będzie ták woiownym, Iáko o nim náđzieiá iełt, y nie będzie chciáł Często prożnować, niech mu [*młody Jachnik*] iáko pánu łwemu Przyrodzonemu łłuży: y ćwicz y ſię w ſpráwách Woiennych *CiekPotr* 87; [[*Łokietek*] do Wielkiej Polłki obrocił ſie z wołkiem łwym/ gdzie przez długi czás prożnuiąc/ vdał ſie z prożnowánia ná włzelákie zbytki y rołpułty *BielKron* 1597 205 (*Linde*)].

W przeciwstawieniu: »prożnować ... bojować« (1): Afer ná brzegu morłkim w miáłtach łwoich prożnowáł/ Lecż Zábulon Neptálim męłnie przy nas boiował *LubPs* hh.

W przeciwstawieniach: »nie prożnować ... [coś robić]« (2): ma káždy Rotmiſtrz [...] włzyłtki łobie porużone ná dobrej pieczy mieć/ y w dobrej łtraży záchowáć/ áby nigdy nie prożnowáli/ ále częłtokroć do celu łtrzeláli/ z drzewcy hárcowáli albo piełzo łzymowáli/ z ręku do celu ciłkáli [*itp.*] *BielSpr* 26; *KochJez* B4.

W porównaniu (1): kthorzy oni [*rycerstwo*] niezwykli być łpokoiem/ áni chcą iáko báby prożnowáć/ áby z pokoiá w gnułnoſć á leniłtwo łzkodliwe nie wpádli. *BielKron* 253.

W przen (1) : [*Pyrrus*] Drołżłá ofiárę naydę/ y rąk mych godnieyłzá/ Snadź táką był Priámus/ á nic nie podleýłzá. Iednák dłuęo ma ręká po królu próżnuie/ Podobno ná drugiego brón łobie gotuie. *GórńTroas* 26.

b. Z przeczeniem: pilnie, gorliwie się czymś zajmować (3) : Ia przeciwko temu mówić nie vmiém/ widzę Definicją być całą: *habetēm et genus, et differentias fuas*: znąc żeś w Szkołach nie próznował. *OrzQuin* I2.

W przen (1) :

W przeciwstawieniu: »nie proznować ... [coś robić]« (1): Tu tu żałości/ doday ręce mocy/ Niech tłucze pierśi dni całé/ y nocy. [...] Nu ręce/ siły dofyć/ nie próznuyćie/ Pałtwćie się/ pierśi też rązy poczućie. *Górntroas* 13.

Przen (1) : A śmierć nie próznowała/ iednako morzęcy Okrutna wieki ludzkie y rodzaj bydlęcy *KochPs* 117.

c. Nie podejmować działania (5) : by zaś ieśli by nie wielki ogień zawnął domu twego (a ty proznuiełz) ogień niedośzedł [*ad tuas quoque ocio torpentis aedes ignis perveniat*]. *ModrzBaz* 67; aby żaden z nas oblikiem łtātutu tego nie szukał sobie dziury/ którąby włéc miał od woyny: ani czāfu tego tak niebezpiecznego o tym myślił/ iākoby próznował *OrzJan* 62, 32; *WujNT* 493 *marg*, Bbbbbb3.

d. Przerywać pracę (1) : *Operae cessant*, Rzemieśnicy próznuyą. *Mącz* 264d.

e. Nie być gorliwym, aktywnym (3) : która to łalka z miłosierdzia Bożego/ proznować mi nie da/ vřtawicznie mi dodzięwa/ pała we mnie: a kędy może ze mnie wynika/ mową/ piórem/ Drukiem *OrzQuin* G4.

proznować w czym (2): znałem żeś nigdy nie proznował w tey wierze y w they miłości swoiey/ aleś tho skutkiem okazał żeś y mnie poługował y bliżnmu łwemu. *RejAp* 29v; y teraznieysza sprawa tak osoby wim iako y inszych iest mi curae y nieproznuię wtym. choc są impedimenta wielkie, ktore zawadzaią. *ActReg* 88.

f. Nie być w użyciu (6) : ktołz niewie/ że kowal albo inŹy rzemieśnik vżywa naczyńia Twego wedle woli łwey/ tym łpołobem/ iż iełi by rzemieśnik nic nieczynił/ tedy y naczynie proznuie [*conquiescat*]. *ModrzBaz* 45v; Gdzie się obrocił łkazanim/ iułz miałto wřzytko y we dni powřzednie łwięcił/ y wārłtaty proznowały. *SkarŻyw* 462; Więc one łtäre [*statuty*], które tych wieków iākoby odłogiem leżą próznuiąc, poniekąd łą porządzone *SarnStat* *7; Czyłim ia tobie ná to mowną Lutnią dał/ Żeby tylko v ciebie w kacie proznowała. *WitołLut* A2v.

Przen (2) :

W przeciwstawieniu: »proznować ... pracować« (1): Ná ony wālfe [*mili kapłani*] paćierze Ledwo że nie raz w rok zbierze Czełto quefumus proznuie Oremus mało pracę *RejRozpr* B4v.

a) O rzekomej nieużyteczności błogosławieństwa (1): [*Gdy Chrystus pobłogosławił chleb*] słał się z niego inny niebieski Anyelłki chleb/ ktory iest ciāło iego. Izali błogosłāwieństwo iego proznuie/ izali nie iest dzielne y mocne? *SkarKaz* 159b.

2. Być niezapełnionym, pustym, niezajętym (2) : [Tedy mowi/ wrocę się do domu łwoięgo łkadem wyřzedł/ A przyřzedwřzy naiduie i a on proznuie [*invenit vacantem*] i iest vmieciony i przychędożony *MurzNT Matth* 12/44.]

a. O stanowisku: wakować (2) : łłch yego K.miłolcz łnayāncz [...] załłgą znamyenytha łoby y rzeczy pospolythey, xyāndzą Raphala Łelchczinłkiego břcupa przemiłkyego Yego natho Byřcpřłthwo ploczkye ktore therałz prořznvy namyenyycz raczył *MetrKor* 31/622, 31/621.

Synonimy: 1. lenić; 2. wakować.

Formacje współrdzenne cf PROŻNIĆ.

Cf PROZNOWANIE, PROŻNUJĄCY

ZCh